

MÉG EGYSZER AZ ANGOLOK.

Irta: *Ferenczy Valér.*

AZ ANGOL, minden hagyományszeretete mellett is, tud és akar fejlődni, sokszor meglepő mértékben kész a mult tanulságainak levonására. Épp a közelmultban, a világháború óta is feltűnő ez. Így látja dr. G. J. Renier is, akinek «The English: Are they Human» című, nem mindennapi könyvét már ismertettem. Ő is megállapítja, hogy Angliában nagy átalakulásban van az uralkodó mentalitás és életforma; csak az kár, hogy ezt, ami a legérdekesebb volna: hogyan és mennyiben változott s változik tovább, melyek e fejlődési menet szimptomái Angliában? — csak éppen érinti; nem hatol bele, adós marad a válasszal, melyet az angolok e kitűnő ismerőjétől és szókimondó bírálójától várhatnánk. Megállapítja, hogy a régebbi, háborúelőtti, a viktoriánus kor hagyományaira épült angolság — «Dr. Arnold és Dean Inge Angliája» — tűnőfélben van, hogy új «Zeitgeist» váltja fel a régít. De miben áll ez az új korszellem? Éppen mivel Renier könyve annyira stimuláló hatású: utolsó oldalához érve úgy érezzük, hogy a legérdekesebb pontnál hagyta félbe, talán azért, mert ez egyúttal a legnehezebb is, eligazodni abban, amiben benne élünk, tisztán látni azt, ami fluktuál s átalakulóban van, ezt az átmeneti kort, melynek jelenségei épp Angliában annyira figyelemreméltóak. Mert Anglia az az ország, ahol egész furcsa vegyítésben megvan egymás mellett a két ellentétes sajátság: a csökönő hagyományszeretet, kitartás a régi mellett és ugyanakkor az a másik jellemvonás, mely mindenél jobban megkapott Angliában: a ritka átalakulóképesség, amellyel tud és akar is új helyzethez alkalmazkodni, új igazságokat az életbe belevinni, magáévá tenni.

Mennyiben érvényesül legújában ez az utóbbi hajlam az angoloknál? És mennyiben, mily mértékben kísértének még régi hagyományok? — nemcsak külsőségekben. Mert ez aztán igazán kézenfekvő, az angoloknál divó régies, szokásszentésítette külsőségek nagyon is szembeszökőek, nem kell mélyebb ismeret, tájékozottság ahhoz, hogy példákkal, sokszor mulatságos furcsaságokkal illusztráljuk azt a különcködést, mellyel az angol sok új forma mellett szereti olykor megőrizni a régít, a nagyon régít. A falkavadász vadozatú autóban megy a szomszédja birtokára, ahol lóháton, kutyafalkával hajszolnak halálra egy szegény kis rókát; de belehalna, ha nem ölthetné magára a cinóberpiros frakkot, mely ilyenkor ősidőktől fogva kötelező. A Bond Street-en, ahol a legelegánsabb boltok vannak, már van repülőgépbolt is és ármegjelöléssel láthatók a kirakatban repülőgépek; de kevéssel odább, az ugyancsak díszes Piccadilly mentén elterülő parkban nyaranta juhok legelnek, bizonyára azért, mert két-háromszáz évvel ezelőtt is ott legeltek. Nem tudtam rájönni arra, honnan hajtják ide, ebbe az ápolt, andalító parkba a juhokat — bizonyára nem a Piccadilly palotáiból... Az egész környező városrészben alig van egyéb, mint középület, autókereskedés, díszes klubház és magánpalota. Itt van nem messze az ódon, lőréses, repkényes Saint James-palota, aztán az ugyancsak gyönyörű Westminster, az angol parlament hamisítatlan gótikus épülete; alattuk pedig a várost keresz-

tül-kasul szedelő «tube», vagyis földalatti, száguldó vonatokkal, melyekhez képest a mi földalattink szerény játékszer, legmodernebb földalatti pályaudvarok üzletekkel, nyilvános telefonfülkék soraival, jegyadó automatákkal és mozgólépcsőkkel, melyek az egymást keresztező alagutak, «csövek» megállóhoz vezetnek . . . külön világ a föld alatt, annyira külön világ, hogy az írók technikai utópiáikban se tudnak sokkal újszerűbbet kiagyalni, hiszen pl. H. G. Wells filmjében a jövő városa is alig egyéb, mint nagyarányú földalatti, mozgójárdákkal felszerelt aknarendszer, melyhez, kétségtelen, hogy a londoni földalatti szolgált mintául. Vagy pedig, hogy még egy példát említsék : amikor Northampton vidékén vitt sétaútra «szerény» kocsiján egy angol ösmerősöm (Angliában az autó tudvalevően még szerény polgári keretek közt is nélkülözhetetlennek számít), ott láttam gyönyörűen karbantartott régi lakóházakat — szalmafedéllel s hallottam, hogy sok vidéki háztulajdonos szívesen megfizeti a lényegesen magasabb biztosítási díjat, hogy megőrizhesse a szalmatetőt, mert az szebb, mert régies, hagyományos, hangulatos.

Inge és a dizasszimiláció.

Nem folytatom e példákat, hiszen ami most mindennél inkább érdekel, nem annyira külsőség, mint inkább az egész életforma, a lelki beállítottság az, amit az angol «outlook»-nak nevez — szó szerint kitekintés, vagyis az, amire azt is mondhatnók : szemlélet, vagy azt, hogy a szemlélet iránya . . . Hogy mennyiben módosult s módosul ez az angoloknál a világháború utáni átalakulás korszakában : e probléma vizsgálatának két újabb olvasmányom is adott tápot, noha nem egyenlő mértékben : Birkenhead «Turning Points in History» — Fordulópontok a történelemben c. esszé sorozata, aztán még sokkal inkább, egy «England» c. új Tauchnitz-kötet, melynek szerzője, William Ralph Inge, nem más, mint a hazájában közismert Dean Inge, a londoni Szent Pál-székesegyház «dékánja», akit Renier úgy állít oda, mint a hagyományos angol mentalitás legtipikusabb képviselőjét.

Mindkét könyv igen kellemes olvasmány, már pusztán stiláris alapon is; megvan bennük az a pözmentes közvetlenség, a kifejezésmód nemes veretű egyszerűsége, mely annyira élvezhetőkké teszi a kultúrált angolok írott megnyilatkozásait. Ez már nem is csupán az egyes szerzők egyéni érdeme ; ez már kialakult, mint fémjelzett angol stílus. Ugyanígy nálunk se kizárólag az író egyéni bűne, ha nem tud, nem mer eléggé egyszerűen, keresetlenül írni, ha még nagyon is kísért nálunk az átkos öröklött kényszereszme, hogy az írott fogalmazás lehetőleg ne hasonlítson az élőszó egyszerűségéhez. Ily vonatkozásban figyelemreméltó az is, hogy a régi angol írók stílusa sokszor elviselhetetlenül körülményes. Sterne, sőt részben Dickens is, és sok más korukbeli szerző írásmódjában nehézkes s olykor negédes is ; azóta nagy utat tett meg az angol ; végkép szakított a régebbi nyakatekert stílussal, az irodalomban és publicisztikában egyaránt. A modern angol nyelv és irány, amint egyrészt nagyban megolajozta a napi publicisztika gépies munkáját, úgy másrészt egy magasabb sikon könnyűvé tette az író számára mondanivalója kifejtését. Érdekes az is, hogy az angol közéleti emberek, politikusok, sőt éppen retrogád politikusok közt nem egy igen tehetséges író akad. Így Winston Churchill, akiről némi ironikus mosollyal mondják Angliában, hogy a «die hard»-okból való, a nehezen kimúlókból, «of the last ditch», az utolsó árok védelmezőiből — és akinek a világháborúról írt, «The World Crisis» c. nagy munkája a maga nemében irodalmi remekmű. És ugyanígy Birkenhead earl is,

eredetileg egy Smith nevű ismeretlen ügyvéd, aki fényes pályát futott be, a miniszterségig, főnemességig. Nemrég halt meg; azt beszélük, hogy reménytelen, súlyos alkoholista volt, ami azonban nyilván nem gátolta kiváló írói képességei gyakorlásában. A világtörténelem fordulópontjairól írt, posztumusz kiadásban megjelent munkájában a múlt századok legkülönbözőbb, ismert és kevésbé ismert mozzanatairól a legegyszerűbb írói eszközökkel ad eleven, csaknem felejthetetlen képet; csak amikor a mai korhoz, a világháborúhoz s a világháború után teremtődött helyzethez jut, mond csütörtököt; itt már posztán antant-ügyekkel foglalkozik, itt hirtelen zuhan a könyv; az író nyilvánvalóan képtelen fölülemelkedni az angolok és szövetségeseik hadászati s hatalmi érdekeinek szempontjain.

Inge könyve kevésbé művészi írás; de rengeteg a tárgyi érdekessége, és stílusa is éppen eléggé közvetlen, sőt sokhelyt egész meglepően nyílt, kerteslés nélküli passzusokat találunk benne. Egyébként a szerző korántsem éppen csak a mai Anglia problémáival foglalkozik, hanem átfogó képet igyekszik adni, ha nem is teljes sikerrel, az egész angolságról, ahogy a történelem folyamán kialakult, a történelmi idők kezdetétől. A teljesség kedvéért megemlíti még az őskort is, s így melleleg azt is megtudjuk, hogy a pleistocén-korszakban, amikor az európai szárazföld sokkal jobban kiállt a tengerből, Anglia korántsem volt sziget, hanem összefüggött az európai szárazfölddel; az akkori idők emlései vígan átsétálhattak volna Ázsia steppéiből Angliába. A könyv első fejezete «az ország és lakosai», a továbbiak: «Anglia lelke», «a birodalom» (empire), «indusztrializmus», «demokrácia»... Talán legérdekesebb az első, itt a faji és nyelvi fejlődésről van sok szó, a kettőt a szerző karöltve tárgyalja; a faji dolgokat illetőleg nyíltan megmondja, hogy bár megállapításait a kutatás legújabb eredményeire alapítja, nem áll jól értük, sőt el van készülve rá, hogy a fajtudomány hamarosan új állomáshoz jut s az eddigi vélemények módosításra, korrektrúra szorulnak. A mai angolok északi származására helyezi a hangsúlyt, az nem igen derül ki, hogy a kelták milyen szerepet játszottak, szerinte túlbecsülik a kelta faj szerepét. Számomra, megvallom, új elmélet, hogy a brit se volt kelta, hanem északi fajta. Általában ezeknél a faji elméleteknél jellemző, hogy nagyon is tágíthatók, nem nehéz olyan színezetet adni a dolgoknak, amelyen az illető fajkutató beállítottóságának megfelel. Inge nyilván nem szereti az idegen fajtaakat és a továbbiakban ily vonatkozásban ezt az Angliában eléggé szokatlan kifakadást találom könyvében: «Skótok, velszies, írek és zsidók kormányoznak bennünket. A világháború végeztével, a fegyverszünet idején Lloyd George, Bonar Law, Lord Reading, Balfour, Geddes, Haig, Wemyss és Milner képviselték Angliát». Geddes és Wemyss nevét sose hallottam, ezek nyilván Angliában is letűnt egyéniségek; de azon se igen szoktak fennakadni az angolok, hogy Lloyd George velszi, Bonar Law skót, Lord Reading pedig zsidó; a híres Milner lordot pedig, akinek fényképét gyerekkoromban gyakran láttam angol illusztrált lapokban, amint Fokföldön leszáll a hajóról s nagyban tárgyal Cecil Rhodes-szal stb. — sose emlegetik másként, mint a brit imperializmus egyik főpillérét. Épp nemrég adták ki Milner levelezését és ebből kiderült, hogy legszívesebben félredobta volna az egész parlamentarizmust; az Observer könyvismertetésében idézte a levelekből ezt a jellemző passzust, amikor Milner a parlamentről ekként emlékezik meg: «that mob at Westminster» — az a westminsteri banda (!). Ebben jellemző az is, hogy a könyvbíráló ezt mindennemű megrovás nélkül idézte, és valóban számos jelből látható, hogy a parlamentáris

demokrácia újabban igen erős kritika tárgya lett Angliában is ; Inge könyvében is sok van ebből. Ami pedig azt illeti, ahogy keblén melengeti az angolt, szemben az ilyen «jött-ment» idegenekkel, mint a skót, a velszi, vagy a zsidó (nem is beszélve az írekről, akikkel szemben valóban határtalan, leplezetlen megvetés nyilvánul meg a könyvben) : ebben rá kell ismernünk arra, amit az előzményekben igyekeztem ismertetni mint újabb jelenséget s amit *diz-asszimilációs* processzusnak neveztem. Inge is utal erre, nem ugyan a saját hazóját illetően, mert itt ő magától értetődőnek érzi azt, hogy az angol nem azonosítja magát a skóttal vagy velszivel ; de általában úgy látja, hogy újabban észlelhető a népeknél ez a kisebb egységekre való szétszakadási törekvés, amelyet ő a biológiából vett műszóval így nevez : *fissiparous* — hasadás útján szaporodó. Bizonyára ily vonatkozásban az osztrák-magyar monarchiára is gondolt, amelyet persze ő is röviden Ausztriának nevez, amikor éppen megemlíti. Azt viszont persze nem érti, hogy mondhatja valaki Nagybritannia helyett azt, hogy Anglia («The large island which we call Great Britain, but which continental nations often call England . . .») írja a könyv elején). De aztán nem hatol bele a nagy országok kis nemzetekké hasadásának kérdésébe, nem igyekszik magyarázatot adni e jelenségnek. Mint ahogy általában meglehetősen a felszínen marad, az által, hogy minden kérdést csupán az angol náció szemszögéből néz, így pl. az írek különválásában sem hajlandó egyebet látni, mint «szégyent», amelyet «kár volt megengedni».

Ezzel függ össze az is, hogy a könyv szerkezetileg is széthull. Inge, mint igazi angol, izig-vérig empirikus ; ezért kevés az egységesség a könyvben, melyet így is jellemezhetnék : aforisztikus. Az olvasó viszont, amennyiben átfogóbb történetfilozófiai megértésre törekszik a tárggyal szemben, erre sok ösztönzést találhat az adatokban, idézetekben és a szerző sok helyt igen elmés apercu-iben amelyek a kötet folyamán fel vannak vonultatva.

Az angol kényelmi nyelv.

Igy, ami az angol fajta és nyelv fokozatos átalakulását illeti, igen érdekes a norman hódítás és még előbb a dán betörések ideje. Az angol nyelvnek nem mindig volt meg az az, egyetlen más kultúrnyelvnél sem található végtelen egyszerűsége, grammatikamentessége, mely ma oly kolosszális előnynek bizonyult a nyelv elterjedése, nemzetközi használhatósága szempontjából, amire Inge is idéz példákat, így, amit neki személyesen említett Tagore, hogy költeményeinek indus olvasói is túlnyomó számban az angol fordítást olvasák ; továbbá, hogy a japán-kínai háborúban az ellenfelek kormányai, vezérkarai mindennemű tárgyalást angol nyelven folytattak. Ez a *kényelmi nyelv*, az angol, valamikor éppoly komplikált volt nyelvtanilag, mint ma a német, számtalan név- és igeragozási alakkal, továbbá azzal, ami joggal réme ma mindenkinek, aki németül (vagy akár franciául) tanul, a főnevek semmi észokkal meg nem indokolható nemével. Így még nagy Alfréd idején a láb — *foot* — himnemű volt, mint ma is a németben (*der Fuss*), a kéz — *hand* — nőnemű (*die Hand*) és a feleség — *wife* — semleges (*das Weib* = a nő). Érdekes, hogyan magyarazzák a sok nyelvtani alak kiveszését az angoltól. A dán hajósok, akik még a normann hódítás előtti időkben egyre betörték és a szigetország nagy részeit uralmuk alatt tartották, az angolszászhoz igen hasonló nyelvet beszéltek ; a két nép úgy ahogy meg tudta egymást érteni, de nem annyira, hogy anyanyelvük nyelvtani szabályait kölcsönösen respektálni tudták volna, és így, feltevés szerint, már akkor sok lemorzsolódott az

angol grammatikából. A normann hódítás után pedig hosszú időre, századokra a francia lett az uralkodó nyelv, az angol csak mint a nép, a jobbágyság nyelve, mint konyhanyelv maradt fenn s amikor aztán ismét uralkodó nyelvvé vált, már végkép kikoptak belőle a grammatika sallangjai. Hogy milyen alárendelt szerepre jutott, erre nézve mulatságos részletre figyelmeztet Inge. Az ember nem gondol rá, amikor angolul beszél, de tény, hogy az állatokat, melyeknek husa ehető, az angol a régi angolszász vagyis germán szóval nevezi, ha élő állatról van szó: a husát viszont ma is francia eredetű szóval jelöli, melyet a normannoktól vett át. Mihelyt az angolszász szolgák leölték az állatot és husát bevitték a normann báró kastélyába a lakomára, az «ox»-ból «beef» lett (boeuf), a sheep-ből mutton (mouton), a calf-ből (Kalb) veal (veau) stb. Ugyanígy eredetű az angolban a dinner és supper szó. Érdekes, hogy a magyarban is megvan ez a sajátság, hogy az étkezéssel kapcsolatos kifejezések nagyrésze idegen eredetű, illetve az volt, amíg a legújabb időben erőszakkal ki nem irtották. Nem is volt mindig szerencsés az új szó, amellyel pótolták a régi német kifejezést és ily vonatkozásban emlékszem egy mulatságos esetre, amikor egy alkalommal Szinyei Merse Pál, jóízű, magyaros öregúr s egyben nagy kedvelője az asztal örömeinek, tréfásan kikelte az ilyfajta kulináris nyelvújítás ellen, hangoztatta, hogy az nincs magyarul, hogy «főzelék», mert az nem főzelék, hanem cuspájz, nem tészta, hanem melspájz! Az angol nyilván sose gondolt tudatos nyelvújításra, nem is gondolhatott volna, hiszen akár a fél nyelvet is kiirthatná, aki purista szándékkal akarna hozzányúlni. A normann hódítás emlékeként őriz az angol nyelv ilyen szavakat is, mint «servant» — szolga és «master», maitre — úr. A normann urak idejében sokkal súlyosabb függőviszonyba is került az angolszász parasztság az urakkal, nemesekkel szemben; addig a «churl» a paraszt, úgy látszik, «freeman» volt, szabad ember; a normannok alatt jobbágysorra jutott. Akkor őt is a francia névvel vilainek nevezték (falusi), ami egyértelmű lett a jobbággal. (Később tudvalevően ez a szó a franciában ezt a jelentést is kapta: csunya, amivel szemben a gentil — eredetileg gentilis, nemes — ma azt jelenti: kedves, szeretetreméltó. Érdekes, hogy a mai angolban a churl komisz, fukar frátert jelent, a normannoktól eredő «villain» pedig sötét gonosztevőt, így pl. a konvencionális színdarabfigura, az ármányszóvízó «intrikus» is a mai angol nyelvben «villain.» Később, az 1500-as években, amikor a középkori hűbéres rend nagy vajadások, kegyetlen tusakodások közt kezdett lebontódni, rendkívüli mértékben súlyosbodott a parasztság helyzete: a földesurak hirtelen élni kezdtek a földtulajdon jogával és a földeket, melyeken addig a parasztok háborítatlanul gazdálkodtak, elkerítették, hogy juhtenyésztésre használják fel; a parasztokat pedig sorukra bízták, szélnek eresztették. Ezt a processzust nevezi az angol «enclosure»-nek (bekerítés). A juhtenyésztés és vele kapcsolatos gyapjútermelés vált az angol nemesi osztály óriási vagyonának fő forrásává s egyben ez volt az első lépés az újkori szabadkereskedelem, szabad vállalkozás felé, mely a régi hűbéri viszonylatokat fölváltotta, fölborította; de ez csak azon az áron valósult meg, hogy a parasztok nagy hányada földönfutóvá lett. Annál súlyosabban esett ez a latba, írja Inge is, mert akkor még nem volt ipar s így nem volt meg az a lehetőség sem, hogy a parasztok máshol helyezkedjenek el. Az izmos koldus pedig nem találta meg azt a részvétet, melyet megérdemelt volna. Morus Tamás, e kor egyik legkiválóbb és legrokonszenvesebb alakja, kifakadt ez ellen, azt írja, hogy «a juhok a mezőket, a házakat, a városokat felfalják, elpusztítják, mert egy kapzsi, haszonleső egyén, aki valóságos mételye a

házájának, megteheti, hogy sok ezer hold (acre) földet elkerít s ezzel a földművesek ki vannak dobva otthonukból, vagy pedig folytonos igazságtalanságokkal, támadásokkal úgy elgyötrik, hogy kénytelenek túladni rajta.» Még később, a XVIII. század végén s a XIX. elején is következett egy ilyen «enclosure»-korszak. Ez az idő nemcsak az «ipari forradalom» ideje volt (melyre megjegyezte valaki, hogy helytelen forradalomnak nevezni), nemcsak az iparban volt konjunktúra, hanem a mezőgazdaságban is; az ipari fejlődéssel karöltve járt a technikai haladás a mezőgazdaságban, mely a nagybirtokosoknak kedvezett, akik kitúrták a kisgazdákat, a yeoman-eket, ami már azért is lehetséges volt, mert akkor az egyre fejlődő ipar a földművesek addigi szerény háziiparát is kiszorította. Inge itt Goldsmith-t, a Vicar of Wakefield szerzőjét idézi, aki vésztjósloán írt «Deserted Village» — elhagyott falu c. könyvében, a földről, «hol a vagyon felhalmozódik s az emberek elpusztulnak.» És hozzáteszi, hogy a yeomanrynek, a parasztgazda-osztálynak elvesztése súlyos ár volt, amit azonban véleménye szerint meg kellett adni azért, hogy Anglia mezőgazdasági termelőképessége felfokoztassék.

A gentleman ideál.

Általában e könyv szerzője több újat mond nekünk Anglia régi korszakait illetőleg. Részben azért is, mert a mai eseményekben benne élt s így e téren kétségkívül egy fokkal kevésbé képes tárgyilagos lenni, részben pedig az is előny, hogy nem ír történelmet s így csak adott alkalommal említ igen helyénvaló szelekcióval, olyan jellemző vonásokat, adatokat, amelyek gyakran elevenebben, plasztikusabban állítanak elénk valamely kort, mint a rendszeres, megszokott módszerrel írt történelem. Így pl. az angol fajról írottak kapcsán említi, hogy a középkorban a faji kiválasztódás az uralkodó osztálynak kedvezett, mert a jobbagyság későn nősült — lakáshiány miatt. Nagy probléma volt a paraszt számára, hogy házhoz (cottage-hoz) jusson. Állandó áramlás volt a vidékről a városokba, a középkori, fallal elkerített város pedig egészségügyi szempontból borzalmas volt, óriási volt a városi lakosság halandósága a vidékivel szemben. Általában a középkori ember, a nemes úr is, nyilván satnya volt a maihoz viszonyítva; nemrégiben egy alkalommal valami középkori jelmezes fölvonuláshoz, színjátékhoz készülődtek, ami ma is kedvelt szórakozás Angliában és az ezen résztvevő angol urak meglepődve látták, hogy az eredeti régi vasruhák közt nem találnak olyat, melyet föl tudnának öltetni; nevetségesen kicsinek bizonyult valamennyi. Fontos kérdés, melyet Inge fölvet, nevezetesen a mai korra nézve is az, hogy mennyiben érvényesülnek ma Angliában diszgenikus hatások (ellentétben az eugéniával, a jó, kiváló, kívánatos emberfajta továbbnemződésével)? Ily vonatkozásban említi, hogy a világháború folyamán, amikor Angliában is bevezették az általános védkötelezettséget, a sorozásnál rengeteg volt az alkalmatlan a városi munkásság, a nyomortanyák lakói közt és később, a pótsorozásokon bevett újoncok állománya feltűnően silányabb volt a francia és német pótsorozottakénál. Ebből azt a kissé elstietett, nagyon is általánosító megállapítást vonja le, hogy az emberfajta nagyobb eltéréseket mutat társadalmi rétegek szerint Angliában, mint «más országokban.» A szerző beállítottsága egészben véve arisztokratikus; sokat foglalkozik az angol gentleman-ideállal, az angolok «világi vallásával» (the lay religion of the English). Több, egész különböző szerzőt is idéz, akiknek szavaiból mintegy leszűrni igyekszik a gentleman definícióját. Így megszólaltatja Newman bíborost is, aki valóban a keresztény etika elgondolása

szerint határozza meg a gentleman fogalmát s így kezdi fejtegetését : «A gentleman az, aki sose okoz másnak fájdalmat». Inge maga, bár egészben véve cseppet se demokrata (így nevezetesen a parlamentáris demokráciával szemben, mely ma minden oldalról annyi támadásban részesül, vannak súlyos aggályai), itt, a gentlemanséget illetően hangsúlyozza, hogy az, nevezetesen ebben az emberbaráti értelmezésében, egyrészt igen lassan alakult ki, másrészt sose is volt a nemesi osztály kizárólagos jellemvonása. Meg kell adni, hogy borzalmas képet tár elénk a régi idők embertelenségéről, ahogy az Angliában mutatkozott. Igaz, hogy már a XVI-dik században egy külföldi látogató jegyezte fel az angolokról, hogy jóindulatúak, különösen az állatok iránt, hogy királyi dekrétum intézkedett arról, hogy a halastavakban a halaknak adjanak eleget enni ; ezzel szemben a rabokat éhen veszejtették és Trevelyan professzor, akit Inge gyakran idéz, úgy látja, hogy a börtönök állapotait tekintve, Anglia szomorú értelemben vezetett akkoriban Európában. Még a XVIII-dik században gyakori volt, hogy előkelő urak társas kirándulásokat tettek a börtönökbe, hogy végignézzék, amikor nőket vesszőznek. Ilyen vonatkozásban meg kell említenem, amit máshol olvastam, hogy az is népszerű szórakozás volt valamikor, hogy a bolondok házait látogatták és az elmebajosokat mint ellenállhatatlanul mulatságos látványt kedvelték, továbbá azt is, hogy a mai angol humor rendkívül nagy ellentétben van régebbi humoruknak a végletekig menő durvaságával (excessive coarseness.). Tény, hogy az újabb időkben az angol humort a kedély jellemzi, szemben a franciák sokszor igen kíméletlen, gúnyos, csaknem szívtelen humorával. Az emberiség, a humanizmus a XIX. század vívmánya, jegyzi meg Inge ; ami pedig a gentleman-ideált illeti, annak demokratikus általánosodása nagy nyereség a társas érintkezés tekintetében.

Egyszerűbben szólva, ez körülbelül azt jelenti, hogy a mai angol általában jóindulatú, jámbor ember. Ez nagyjából a benyomása annak, aki Angliában jár ; és az is valószínű, hogy ez az emberi jóindulat, mely végigmegy minden társadalmi rétegen, nagyban segítette az angolt abban, hogy a világháború utáni években aránylag nagy változásokhoz tudott aránylag könnyen alkalmazkodni. Miközben a békekötések óta az egész világ a békétlenségek, súrlódások, sőt harcok, polgárháborúk színhelye volt és pl. épp a szomszédos őrök is egymást ölték a 20-as években : az angolok eddig elegánsan, simán, úri modorban igyekeztek leszámolni minden problémával, amely a nemzet lelki, politikai vagy szociális életében felmerült.

ROMANTIKA.

*Ódon éjben, lanya éjben
három csillag sír az égen.
Sír az éjben három csillag,
ezüst könnyük csupa illat.*

*Pimpó-lányok, gyöngék, sárgák,
halk szemüket csak kitarják
s bámulják a három rivót,
a szépfényű, éjjelnyílót.*

*Csillag szífog, virág ámul,
Isten szive jóvá lágyul:
csillagot dob, pimpókat tép
s nagykacagva végtelent lép.*